

Н. М. Гасвська, канд. філол. наук, проф.,

О. В. Наумовська, д.-р філол. наук, доц.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

РОМАНТИЗМ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ОЦІНЦІ Д. ЧИЖЕВСЬКОГО

Акцентовано увагу на оцінці Д. Чижевським романтизму Лесі Українки, окреслено новітні тенденції в літературі кінця XIX – початку XX ст., які сповідувала Леся Українка як неоромантик. Досліджено естетику романтизму та його трансформацію в неоромантизм, зокрема виявлено і проаналізовано символіку творів Лесі Українки. Розглянуто тематику творів поетки, осмислено вплив романтичних ідей (німецького, польського романтизму) у кінці XIX ст.; поєднання теоретичних поглядів письменниці з художніми творами, що є характерним для письменників-романтиків.

Ключові слова: романтизм, літературний процес, символічність, театр, тенденції, умовність.

Романтизму у творчості Лесі Українки присвячено чимало літературознавчих праць (А. Агеєва, О. Бабишкін, О. Білецький, Л. Дем'янівська, О. Забужко, М. Зеров, Л. Кулінська, Р. Кухар, Д. Чижевський, І. Франко та ін.).

У самої ж письменниці теж є праці, в яких вона висловлює свої погляди на романтизм, намагання оновити спадкоємні традиції: "... ми прагнемо бачити нові п'єси українських авторів, такі п'єси, щоб у них малювалося не тільки життя неосвіченої частини нашого народу; ми хочемо, щоб театр і у нас, як у інших народів, розширював наш розумовий виднокруг, освітлював ті питання, що турбують душу інтелігента наших часів" [3, 268].

Леся Українка радіє з того, що в українській літературі з'являються нові твори, які кардинально відрізняються від творів попередніх епох темами, нові герої зі своїми проблемами... Так, у статті "Новейшая общественная драма" вона пише: "Общественная драма в новейшем смысле этого термина, – т. е. драма массы, драма

борьбы разных общественных групп между собою, – есть создание последних десятилетий XIX века" [3, с. 229].

Ці новітні тенденції безпосередньо виявляються і в творчості Лесі Українки. Як слушно зауважує Л. Дем'янівська, "в ліриці її визначає естетика романтизму, яка згодом, особливо у поезії драматичній, трансформується в неоромантизм (в Лесиному визначенні – "новоромантизм"), першим теоретиком якого в українській літературі і стала поетеса" [2, с. 190].

Варто зазначити, що в кінці XIX ст. вплив романтичних ідей (німецького, польського, українського романтизму) був надзвичайно потужним, і на цьому наголошує Леся Українка у своїх працях. Поєднання теоретичних поглядів з художньою творчістю характерне для багатьох митців художнього слова цього періоду, для письменників-романтиків, які, на думку І. Франка, своїм співом не будять зневіри і розпуки а в душах яких "... ясніє сильна віра в кращу будучину" [8, с. 264].

Стосовно романтизму самої поетки та оцінки романтизму Лесі Українки істориком літератури Д. Чижевським зауважимо, що в нього є окремий розділ про Лесю Українку та про її романтизм.

Про це пише М. Наєнко в коментарях до книги Д. Чижевського "Реалізм в українській літературі" [6], яка вперше побачила світ 1956 р. в Нью-Йорку і перевидана в Україні 1994 р. Хоча назва книги (текст і передмову до якої підготував М. Наєнко, а також здійснив її фахове редагування) і стосується реалізму в українській літературі", але в ній ідеться і про романтизм.

Указана праця складається з дев'яти частин. Літературний матеріал автор обмежив початковим періодом творчості поетеси і періодом романтизму.

Д. Чижевський у хронології розглядає літературний процес включно до епохи романтизму. Він зазначає: "Леся Українка закінчує історію українського реалізму в надзвичайно цінній формі, яка фактично виводить літературу далеко за межі реалізму, а українську літературу робить – вперше – літературою світовою" [6, с. 58].

Оцінюючи літературний процес загалом, Д. Чижевський, звертає увагу на український реалістичний театр і зазначає, що

він був нездатним виставляти новітні п'єси, п'єси нового часу, і зокрема, п'єси Лесі Українки. "... Леся Українка підносила українську літературу на рівень світової, тобто такої, яка говорить про теми, спільні та важливі для людства загалом. Важливо, що драматичні поеми висуюють проблеми в концентрованій, інтенсивній формі. Виходячи за межі певного народу та певного часу, Леся Українка, можливо, вперше в історії української літератури, запропонувала твори, що належать не лише українській, ай світовій літературі.... [...]... Леся Українка зробила найбільший крок поза межі вузького реалізму і поза межі української літератури, чого й досі майже ніхто не розумів. А якщо поетка справді йшла до своїх творів, виходячи з позицій реалізму (що більш, ніж сумнівно), то це – найбільша заслуга реалізму перед українською літературою..." [6, с. 60–61].

Д. Чижевський розглядає тематику, проблематику, стиль поетки, водночас акцентуючи увагу на абсолютно новаторській манері письма.

Він наголошує на "символічності" творів Лесі Українки і на тому, що літературознавці витратили вже чимало енергії, аби розгадати символіку творів Лесі Українки. Було чимало думок і щодо того, що Леся Українка часто відходила від українських символів і "літала в інших світах".

Історик літератури пояснює це тим, що письменниця намагалася долучити українську літературу до світової [6, с. 13]. Це, зрозуміло, було новаторським. Але, як зауважив Н. Шумило, «паралельно з новаторськими тенденціями зберігається тяглість спадкоємних традицій, які багато в чому визначають особливості такого складного в літературі кінця XIX – початку XX століть явища, як український модернізм... [...] ... В літературі відповідно до вимог часу постають незнані досі теми, мотиви, образи, система жанрів, відбувається "дифузія" стильових напрямів і течій, а попри те – даються взнаки, по-своєму проявляються тривалі внутрішні закономірності національного літературного розвитку...» [9, с. 1].

У кінці XIX ст. спостерігається дуже сильний вплив романтичних ідей (німецького, польського, українського

романтизму). Наскрізним мотивом для романтиків був мотив свободи, тема творчого натхнення.

Як слушно зазначає Л. Масенко, аналізуючи образ Міріам ("Одержима"), саме цей образ Лесі Українки "відкриває той ряд героїв драматичних творів Лесі Українки, які стануть носіями й виразниками її світогляду, пройнятого духом вільнолюбства" [4, с. 8]. Для Міріам неприйнятною є ідея всепрощення, однакової любові до друзів і до ворогів, непротивлення злу і покори. Герої драм Лесі Українки – сильні і мужні виразники дум народу. І тому так боляче реагують люди, коли поет переходить на чужу мову, "співає для ворогів". У цій поемі ("Вавілонський полон") поетка чітко визначає роль і місію митця в суспільстві, разом з тим осмислює ключову і актуальну проблему свого часу (не менш актуальну й сьогодні), як зазначає Л. Масенко "проблему втрати своєї мови" [4, с. 8–9].

Герої драм Лесі Українки – горді, незалежні, незламні і незнищенні особистості, почуття й думки яких дають уявлення про їх життєву позицію ("Кассандра", "Одержима", "У катакомбах", "На руїнах", "Бояриня", "Руфін і Прісцилла", "Адвокат Мартіан", "Лісова пісня" та ін.). Герої мають, як зауважив М. Зеров, "романтичне світовідчуття" [1, с. 396] і відповідне світосприйняття.

У згаданих творах здебільшого переважає психологічний конфлікт, конфлікт ідей, поглядів, тяжіння до філософських узагальнень, певної поетичної умовності, символіки, міфологічності. Разом з тим для драм характерна певна ліричність, емоційність:

Я честь віддам титану Прометею,
Що не творив своїх людей рабами,
Що просвітив не словом, а вогнем,
Боровся не в покорі, а завзято.... [3, с. 261–262].

Це були оригінальні драми, написані "по-новому". На думку Б. М. Мельничук, Леся Українка "силою свого генія ... витворила надзвичайно своєрідну, не знану до того драматичну поему, піднесла її на небувалу в історії світової літератури височінь. Тому не видається перебільшенням таке твердження О. Білецького:

«Зовсім новим в європейській драматургії початку ХХ віку був жанр "драматичної поеми" Лесі Українки» [5, с. 88–89].

Починаючи працювати в жанрі драми, Леся Українка цікавилася питанням становлення нової драматургії і як теоретик. Так, 1901 р. вона написала для журналу "Жизнь" статтю "Новітня суспільна драма", у якій розглядалася суспільна драма ХІХ ст. з погляду відображення в ній народу.

Здобутки нової суспільної європейської драми Леся Українка прагнула зробити надбанням українського театру, розповідаючи про них у своїх працях, перекладаючи окремі твори європейських драматургів на українську мову ("Ткачі" Гергардта Гауптмана та ін.). Вона як драматург брала на озброєння розроблені нею ж самою естетичні принципи в драматургії.

О. Білецький наголошував на тому, що Леся Українка володіла багатьма іноземними мовами, була знайома з історією і культурою різних народів, багато перекладала і "...рано починала знайомитися з світовою літературою ... [...] ...читала німецьких, французьких, англійських та польських поетів, беручи собі вчителі Шіллера, Байрона, Гюго, Мюссе, Міцкевича, надто ж Гайне ... вона вчиться у Гайне ремесла поета, запозичаючи в нього основну поетичну зброю – яскравий, міцний бойовий вірш і ненависть та іронію... Леся Українка перенесла в українську літературу найвищі досягнення світової літератури" [7, с. 160].

Стосовно творів Лесі Українки, їх тематики Д. Чижевський зазначає, що ці твори не є «... романтичними, як у Т. Шевченка, не є реалістичними, як у більшості творів І. Франка, а є неоромантичними, як "домовилась" називати її значна частина літературознавців. І, до речі, за підказкою самої ж Лесі Українки, яка цим словом означала літературні явища таких своїх сучасників, як О. Кобилянська чи й зовсім молодий ще тоді В. Винниченко. В останні роки наше літературознавство сходиться на думці, що творчість і цих авторів, і самої Лесі Українки – це початок українського модернізму, який, без сумніву, є органічною складовою модернізму світового...» [6, с. 15].

У романтиків, у тому числі й Лесі Українки, і на цьому наголошує Д. Чижевський, "мистецтво завжди відіграло першорядну роль, – саме тому тема художника, митця, ролі і значення їх, тема творчого натхнення є однією з найчастіше розроблювальних, провідних. Такою ж вона є і в Лесі Українки. Сутність і процес творчості, неосяжні можливості й завдання митця, творчий екстаз, коли поет проникає думкою і почуттями в душу людини й душу світу і робить їх кращими, – ці й безліч інших мотивів творчості завжди в центрі уваги поетеси" [2, с. 191].

Отже, Д. Чижевський абсолютно точно визначив манеру письма Лесі Українки, наголосивши на тому, що поетка "закінчує історію українського романтизму... [...] і виводить її (літературу) на світовий рівень в новій стильовій течії – неоромантичній". Її неоромантичні герої сильні, мужні, не зраджують своїх переконань, сміливо дивляться в майбутнє і вірять у нього. В драматичній поемі "У катакомбах" вона висловлює надію, що

ганебне слово "раб", із світу зникне;
жадаю віри в ту святую силу,
що розум просвітить у найтемніших
і всіх людей збере в громаду вільну
без пастиря-дозорця і без пана,
а не в отару з пастухом свавільним
та з лютими собаками, тремтячу
від голосу вовків, левів, шакалів,
гієн, лисиць і всякого хижацтва.
Не я один духовну спрагу маю,
не я один так серцем голодую...

.....
Утомлені своїм довічним рабством,
вони гадають розірвати пута
і скинути ярмо з своєї шиї [3, с. 261–262].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеров М. Леся Українка / М. Зеров // Твори : у 2 т. – К., 1990. – Т. 2. – С. 396.
2. Історія української літератури кін. ХІХ – поч. ХХ ст. : у 2 кн. / за ред. О. Д. Гнідан. – К., 2005. – Кн. 1 – С. 190.
3. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К., 1979. – Т. 3. – 379 с.
4. Масенко Л. У Вавілонському полоні: тема національної та соціальної неволі в драматургії Лесі Українки / Л. Масенко // Українська мова та література. – К., 2000. – С. 8.
5. Мельничук Б. М. Драматична поема як жанр / Б. Мельничук. – К., 1981. – С. 88–89.
6. Насенко М. Передмова / М. Насенко // Д. Чижевський. Реалізм в українській літературі. – К., 1999.
7. Одарченко П. "Дві генерації творчості Лесі Українки" (Леся Українка) / П. Одарченко. – К., 1994. – С. 160.
8. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К., 1981. – Т. 31. – С. 264.
9. Шумило Н. Українська проза кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Проблема національної іманентності / Н. Шумило / автореф. дис...д-ра філол. наук. / Н. Шумило. – К., 2004. – С. 1.

RERERENCES

1. Zerov M. Lesja Ukrajinka / M. Zerov // Tvory : u 2 t. – K., 1990. – Т. 2. – S. 396.
2. Istorija ukrajinskoji literatury kin. ХІХ – poč. ХХ st. : u 2 kn. / za red. O. D. Hnidan. – K., 2005. – Kn. 1 – S. 190.
3. Ukrajinka Lesja. Zibrannja tvoriv: u 12 t. / Lesja Ukrajinka. – K., 1979. – Т. 3. – S. 261–262).
4. Masenko L. U Vavilonskomu poloni: tema nacionalnoji ta socialnoji nevoli v dramaturhiji Lesi Ukrajinky / L. Masenko // Ukrajinska mova ta literatura. – K., 2000. – S. 8.
5. Melnyčuk B. M. Dramatyčna poema jak žanr / B. Melnyčuk. – K., 1981. – S. 88–89.
6. Najenko M. Peredmov a / M. Najenko // D. Čyževskyj. Realizm v ukrajinskij literaturi. – K., 1999.
7. Odarčenko P. "Dvi heneraciji tvorčosti Lesi Ukrajinky" (Lesja Ukrajinka) / P. Odarčenko. – K., 1994. – S. 160.
8. Franko I. . Zibrannja tvoriv: u 50 t. / I. Franko. – K., 1981. – Т. 31. – S. 264.
9. Šumylo N. Ukrajinska proza kincja ХІХ – počatku ХХ st.: Problema nacionalnoji imanentnosti / N. Šumylo : avtoref. dys...d-r filol. nauk. – K., 2004. – S. 1.

Стаття надійшла до редакції 21.08.21

N. M. Gaevska, PhD, Prof.,
O. V. Naumovska, Dr Hab, Associate Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**ROMANTICISM OF THE FOREST UKRAINE
IN THE ASSESSMENT OF D. CHYZHEVSKY**

The article focuses on D. Chyzhevsky's assessment of Lesya Ukrainka's romanticism, outlines the latest trends in the literature of the late XIX – early XX centuries, which professed Lesya Ukrainka as a neo-romantic. The aesthetics of romanticism and its transformation into neo-romanticism are traced. It is about identifying and analyzing the symbolism of Lesya Ukrainka's works. The subject matter of the poet's works is considered, the influence of romantic ideas (German, Polish romanticism) at the end of the XIX century is comprehended; combination of theoretical views of the writer with works of art, which is characteristic of romantic writers.

Keywords: *romanticism, literary process, symbolism, theater, tendencies, conventionality.*